ПОЛИТОЛОГИ XXIV
Эрдэм шинжилгээний бичиг №24: 240-260 дах тал

ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ГЕОПОЛИТИКИЙН ӨӨРЧЛӨЛТ БА МОНГОЛ УЛС (Чухал ашигт малтмалын жишээн дээр)

Д.Мягмарсүрэн
ШУТИС-ийн НХС-ийн профессор

Хураангуй:

Сүүлийн жилүүдэд стратегийн ашигт малтмал буюу уран, чухал ашигт малтмал зэрэг эрчим хүчний аюулгүй байдал, технологийн дэвшил, эдийн засгийн хөгжлийн суурь түүхий эд, нөөцийн төлөөх геополитикийн өрсөлдөөн ширүүсэж, улмаар олон улсын харилцааны үйл явцыг томоохон өөрчлөлт рүү түлхэж байна. Тэрчлэн дэлхий дахиныг хамарсан эрчим хүчний шилжилт, их гүрнүүдийн нөөц баялгийн төлөөх өрсөлдөөн, дэлхийн худалдааны дайн зэрэг глобал үйл явц нь эрчим хүчний шинэ дэг журам үйлчлэх нөхцөлийг бий болгов. Дэлхийн эрчим хүчний шилжилт төдийгүй аж үйлдвэрийн 4-р хувьсгал, батлан хамгаалах салбарын ирээдүй нь эдгээр стратегийн нөөцөөс хамаарах болсонтой холбоотойгоор улс орнууд чухал ашигт малтмал, ураны нөөцийг эзэмших, нийлүүлэлтийн сүлжээг хянахын төлөө өрсөлдөөнд аяндаа татагдан орж байна.

Ялангуяа АНУ, Хятадын чухал ашигт малтмалын төлөөх ил далд сөргөлдөөн нь бүс нутаг ялангуяа Монгол улсын гео-эрчим хүчний бодлого, дипломат харилцаанд шинэ тутам сорилтыг дагуулах болов. Улмаар стратегийн нөөцийн төлөөх эдгээр тоглогчдын өрсөлдөөний өрнөлд үндэслэн чухал ашигт малтмалд суурилсан хамтын ажиллагааны хувилбарыг боловсруулах, гадаад бодлого, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалаа хэрэгжүүлэх боломжийг бидэнд олгож байна. Энэхүү илтгэлээрээ эрчим хүчний нөөцтэй холбоотой геополитикийн динамик өрнөл, түүний Монгол улсад нөлөөлөх нөлөөллийг авч үзэхийн тулд баримт бичгийн шинжилгээ хийж, холбогдох хүчин зүйлсийн харилцан хамаарал, нөлөөллийг холистик хандлагаар үнэлж дүгнэн, улмаар Монгол улсын чухал ашигт малтмалын нөөцдөө тулгуурлан гадаад бодлого, хамтын ажиллагааны чиглэлийг тодорхойлоход өөрийн хувилбарыг дэвшүүлэхийг зорив.

Түлхүүр үгс: эрчим хүчний шилжилт, чухал ашигт малтмалын нийлүүлэлтийн сүлжээ, геополитикийн өрсөлдөөн, гурван түвшинт тоглолт

Оршил

Одоогоос 100 гаруй жилийн тэртээ Оросын хувьсгалч В.И.Ленин "Бүхий л улс түмний хувьд з*өвлөлт засаг дээр* цахилгаанжуулалтыг нэмбэл коммунизм болно" хэмээн хэлсэн байдаг. Зөвлөлт засаг, коммунизм нь бүтэлгүйтсэн ч цахилгаанжуулалт нь өдгөө дэлхий дахины зорилт болон үлджээ.

Хүн төрөлхтний орчин цагийн нийгэм бүхэлдээ эрчим хүчнээс шууд хамаарах болов. Эрчим хүчний тасралтгүй өсөж буй хэрэгцээг хангахтай зэрэгцэн уур амьсгалын өөрчлөлт, байгаль орчны бохирдлыг бууруулах зорилтын хүрээнд эрчим хүчний шилжилт хийх санаачилгыг улс орон бүр хэрэгжүүлж эхлээд байна. Гэвч эрчим хүчний шилжилт хийх зорилт нь бүхэлдээ чухал ашигт малтмалын хангамжаас шалтгаалж байна. Өөрөөр хэлбэл, технологийн дэвшил, нүүрстөрөгчөөс хамаарал багатай эдийн засагт шилжих шилжилт нь чухал ашигт малтмалын нөөцийг геополитик, эдийн засаг, стратегийн бодлогын цөмд авчрав.

Эрчим хүчний шилжилт нь хэрэг дээрээ материалын шилжилт юм. Батерей, салхин турбин, нарны хавтан, цахилгаан тээврийн хэрэгсэл, цөмийн цахилгаан станц нь лити, кобальт, никель, газрын ховор элемент, уран зэрэгт голчлон тулгуурладаг буюу чулуужсан түлштэй харьцуулахад цэвэр технологи нь чухал ашигт малтмалын багтаамж ихтэй салбар юм. Жишээлбэл, цахилгаан машинд энгийнээс зургаа дахин их, нэг мегаваттын далайн салхин цахилгаан станцад хийн станцаас ес дахин их ашигт малтмал хэрэглэдэг. Гэхдээ тулгарч буй асуудал нь эдгээр ашигт малтмалын хомсдолд бус, харин нийлүүлэлтийн сүлжээ эмзэг, түүхий эдийн боловсруулалт төвлөрсөн шинжтэй, эрэлт нь үйлдвэрлэлээсээ хэт хурдацтай нэмэгдэж байгаад оршино. [1].

Дэлхий дахинаа энэхүү амин чухал нөөцийг эзэмшихийн төлөө ил далд өрсөлдөөн эхэлж, дэлхийн улс орнуудын эрчим хүчний шилжилтийн зорилт энэхүү нөөцийг хэр амжилттай олборлох, ашиглахаас шууд хамаарах болов. Хэн энэхүү нөөцийг эзэмших төдийгүй нийлүүлэлтийн сүлжээг хянаж чадсан нь стратегийн давамгайлал, гео-эдийн засгийн давуу талыг олж авах юм.

[1] T.V.Graaf "The Geopolitics of Critical Minerals", (M. A. Kuo, Ярилцагч) The Diplomat: https://thediplomat.com/2025/03/the-geopolitics-of-critical-minerals/, 2025

Дэлхий дахиныг хамарсан эрчим хүчний шинэ ашигт малтмалын өрсөлдөөн, шинэ тутам үүсэж буй эвслүүдийн сөргөлдөөн болон гол тоглогч гүрнүүдийн өдөөсөн дайн нь энэхүү баялгаар арвин Монгол улсад хэрхэн нөлөөлөх, энэхүү өрсөлдөөний хаялгыг дүнтэй ашиглах уу эсвэл давалгаанд цохигдон эрэгт хаягдах уу хэмээх нарийн төвөгтэй сорилт биднийг хүлээж байна.

Эрчим хүчний нөөцтэй холбоотой геополитикийн динамик өрнөл, түүний Монгол улсад нөлөөлөх нөлөөллийг авч үзэхийн тулд баримт бичгийн шинжилгээ хийж, холбогдох хүчин зүйлсийн харилцан хамаарал, нөлөөллийг цогцоор нь буюу холистик хандлагаар дүн шинжилгээ хийж, улмаар Монгол улсын чухал ашигт малтмалын нөөцтэй холбоотой гадаад бодлого, хамтын ажиллагааны чиглэлийг тодорхойлоход өөрийн хувилбараа дэвшүүлэхийг зорив. Эрчим хүчний салбарын томоохон тоглогчдын бодлого, үйл ажиллагааны төлөв хандлагыг ажигласны үндсэн дээр өөрсдөд ашигтай стратегийн алхмыг тооцох боломжийг бидэнд олгоно.

Чухал ашигт малтмалын геополитик

Хими, физик, геологийн шинж чанараас гадна улс төр, эдийн засаг, стратегийн шалтгаанаар чухал ашигт малтмал, эрчим хүчний метал, эрчим хүчний шилжилтийн ашигт малтмал, газрын ховор элемент, экзотек эрдэс, стратегийн ашигт малтмал зэрэг олон нэр томьёог ашиглаж байна. Тухайлбал, стратегийн ашигт малтмал гэдэгт тухайн улс орны бодлого, зорилтоос үүдэн янз бүрээр тодорхойлж авч үздэг хэдий ч гол төлөв эдийн засаг, технологи, үндэсний аюулгүй байдлын бодлоготой нягт уялддаг, нөөцийн хувьд хязгаарлагдмал буюу цөөн улс оронд төвлөрсөн, геополитикийн зөрчилдөөний улмаас нийлүүлэлт тасалдах эрсдэл дагуулдаг түүхий эдийг гол төлөв тооцож байна[2]. Гурван үндсэн төрөлд хуваж болно. Үүнд:

- Эрчим хүчний ашигт малтмал: уран, нүүрс, газрын тос, төмрийн хүдэр, байгалийн хий,
- Цэрэг, батлах хамгаалах чиглэлийн: цайр, шохойн чулуу, зэс, уран, титан, лити, германи, ванади, кобальт болон газрын ховор элемент,
- Чухал ашигт малтмал: зэс, литий, никель, кобальт.

Үүнээс гадна эрчим хүчний шилжилтэй холбоотойгоор улам эрэлттэй болж, төдий хэрээр геополитикийн гүнзгий үр дагаврыг авчрахын зэрэгцээ улс

[2] SME “Critical and Strategic Minerals: Importance to the U.S”, Economy. https://www.smenet.org/: https://www.smenet.org/What-We-Do/Technical-Briefings/Critical-and-Strategic-Minerals-Importance-to-the, 2022

орны эдийн засаг улам бүр өндөр хамааралтай болж буй литий, кобальт, никель зэрэг түүхий эдийг шинэ эрчим хүчний метал гэсэн ойлголтод багтаан авч үзсэн нь бий [3].

Тэрчлэн АНУ, Канад, Япон, Хятад зэрэг орнууд нөөц болон нийлүүлэлтийн сүлжээ аль нэг орны хяналтад байдаг, эрчим хүчний болон стратеги, аюулгүй байдлын болон эдийн засгийн учир холбогдол зэргээс шалтгаалан чухал ашигт малтмал гэдэгт ураныг оруулан тооцсон байдаг [4]. Уран болон бусад чухал ашигт малтмалын хувьд дараах адил шинж чанартай. Үүнд:

- Эрчим хүчний шилжилтийн гол нөөц, түүхий эд,
- Технологийн нарийн төвөгтэй нөхцөл, олон үйл явц, үе шатыг шаарддаг. Цөөн тоглогч шийдвэрлэх үүрэгтэй (АНУ, Хятад, Орос гэх мэт),
- Газарзүйн өвөрмөц байршилд төвлөрч байдаг нь нийлүүлэлтийн сүлжээний аюулгүй байдал, геополитикийн эрсдэл дагуулж байдаг,
- Хамтын ажиллагаа, харилцааны асуудал нь засгийн газар болон үндэстэн дамнасан корпорац зэрэг том оролцогчдын тоглолтоор шийдвэрлэгддэг,
- Улс торны батлан хамгаалах, эдийн засаг, аж үйлдвэрийн хувьсгалын өрнөл эдгээр нөөцөөс шууд хамаардаг,
- Олборлолт, үйлдвэрлэлийн үйл явц нь олон нийтийн анхаарал, эсэргүүцлийг дагуулж байдгаас шалтгаалан дотоод улс төрийн үйл явцад нөлөө үзүүлдэг.

Мөн цөмийн технологи нь сэргээгдэх эрчим хүчтэй эдийн засгийн хувьд ижил төстэй шинж чанартай буюу түүхий эд олборлолтыг хянах нь тухайн улсаас хүлээж болох эдийн засгийн үр өгөөжийг хамгийн бага хэмжээгээр өгдөг. Цөмийн түлш нь цөмийн эрчим хүч үйлдвэрлэх зардлын 20 хүрэхгүй хувийг эзэлдэг. Гол зардал уран боловсруулах баяжуулах болон реакторын технологи, тоног төхөөрөмж эзэлдэг[5].

Өдгөө чухал ашигт малтмал нь дэлхий дахинаа дараах үйл явцад шууд нөлөөлж байна. Үүнд:

---

[3] Shupei Huang, Xinya Wang, Qiang Ji “How unexpected geopolitical risk affect the nonlinear spillover among energy and metal markets?”, Energy Economics, 1-14, 2025

[4] B.Hernandez “Uranium Makes Japan’s Critical Minerals List”, ETF trends: https://www.etftrends.com/gold-silver-investing-channel/uranium-japans-critical-minerals-list/, 2024

[5] T.Meyer “Patents for power: Intellectual property and the geopolitics of nuclear energy technologies”, Nuclear Engineering and Technology, 30. doi:https://doi.org/10.1016/j.net.2025.103470, 2025

- Аж үйлдвэрийн 4-р хувьсгалын үндсэн түүхий эд: хагас дамжуулагч, мэдээлэл технологийн тоног төхөөрөмжийн орц, сансар судлалын технологи,
- Эрчим хүчний шилжилтийн түүхий эд: сэргээгдэх эрчим хүч, батерей үйлдвэрлэл,
- Батлан хамгаалах: өндөр технологийн зэвсэг техник, навигаци, харилцаа холбооны хэрэгсэл, батлан хамгаалал, цэргийн зориулалттай бусад хэрэгсэл.

Чухал ашигт малтмалын олборлолт, үйлдвэрлэл, нийлүүлэлтийн сүлжээний төлөөх өрсөлдөөн нь арилжааны зорилтоос халин гарч геополитик, гео-эдийн засгийн стратегийн тулааны талбар болон өргөжив. Нөөцийг ашиглах, хяналт тавихын төлөөх тэмцэл улс үндэстнүүдийг эвсэл, холбооны үйл явц руу аяндаа түлхэж, улмаар энэхүү шилжилт нь дэлхийн эдийн засаг, улс төрийн дэг журмыг өөрчлөхөд хүргэх юм. Ийнхүү чухал ашигт малтмалын төлөөх дэлхий дахины эвслийн стратеги, үйл ажиллагаа хийгээд гол тоглогч улс гүрнүүдийн өрсөлдөөний динамик, өрнөл талаар нарийн ойлголт, мэдээлэлтэй байх нь уг нөөц баялаг бүхий улс орнууд ялангуяа Монголын хувьд чухал асуудал юм.

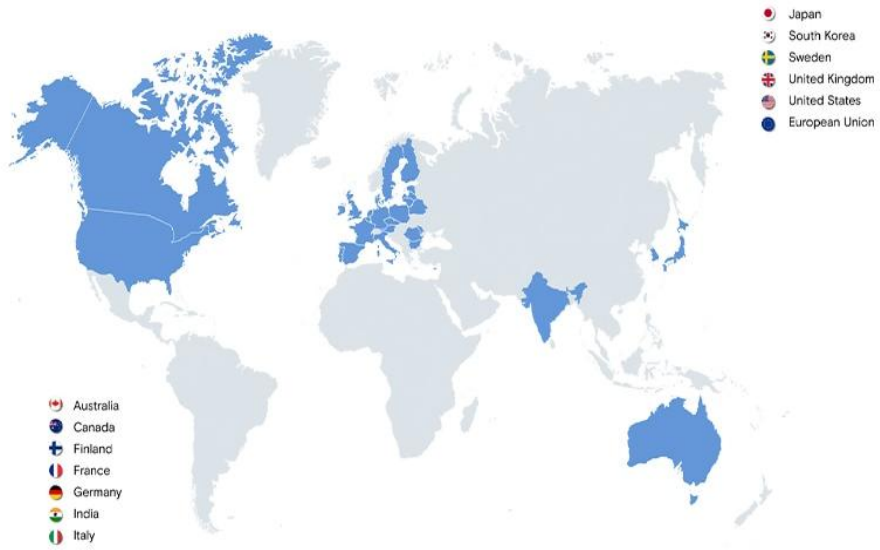
Чухал ашигт малтмалын шинэ эвслүүд (MSP, БРИКС+6)

Дэлхийн дэг журамд улс орнуудын эдийн засаг, үндэсний ашиг сонирхлыг хамгаалах, бэхжүүлэх аюулгүй байдлын шинэ парадигмыг санал болгож байна. Хэдхэн жилийн өмнө чухал ашигт малтмалын худалдаа арилжаа болон нийлүүлэлтийн сүлжээний асуудал нь корпорацын түвшний сэдэв байсан бол өдгөө үндэсний стратегийн асуудал болон өөрчлөгдөв. Чухал ашигт малтмалын төлөөх өрсөлдөөн нь хар аяндаа улс орнуудыг эвсэл блокт хуваагдахад хүргэж байна. АНУ, Хятад, Австрали, Европын холбоо бүс нутаг, улс орнууд ойрын жилүүдэд дотоодын үйлдвэрлэлээ хөгжүүлэх, эсвэл гадаад дахь төслүүдэд хөрөнгө оруулалт хийх замаар найдвартай хангалтын сүлжээтэй болох бодлогыг баримталж байна[6].

Энэхүү өрсөлдөөн тэмцэл нь зөвхөн нөөц баялгийг эзэмших төдийгөөр хязгаарлагдахгүй, эдийн засгийн бие даасан байдлаар дамжуулан үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад чиглэж байна. Уг сөргөлдөөний гол тоглогч бол нөөцийн нийлүүлэлтийн эрс зөрүүтэй стратеги бүхий Өрнөдийн (MSP) болон БРИКС+6 гэсэн хоёр эвсэл юм.

[6] Garside “Global strategic minerals - statistics & facts”, Statista: https://www.statista.com/topics/9242/strategic-minerals/#topicOverview, 2024

Өрнөдийн стратеги нь үйлдвэрлэл, дахин боловсруулах хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, Хятадын импортын хамаарлыг бууруулахыг эрмэлзэж байна. Энэ зорилгоор 2022 онд байгуулагдсан Эрдэс баялгийн аюулгүй байдлын түншлэл (The Minerals Security Partnership (MSP)) нь АНУ түнш 14 оронтой хамтран цэвэр эрчим хүчний технологид зориулсан чухал ашигт малтмалын нийлүүлэлтийн сүлжээг бий болгох, стратегийн сонирхлоор нэгдсэн олон талт санаачилга юм.

Зураг 1. Эрдэс баялгийн аюулгүй байдлын түншлэл (MSP)-ийн гишүүн орнууд. Эх сурвалж: goldmansachs.com[7]

Эвслийн бүрдүүлэгч "нөхөрсөг" үндэстнүүдийг дамнасан чухал ашигт малтмалын нийлүүлэлт, хөрөнгө оруулалтын орчныг бүрдүүлэхийн тулд АНУ, Австрали, Их Британи, Канад зэрэг орнуудын хоёр талт болон гурван талт хамтарсан ажлын хэсэг, санхүүжүүлэх дэмжлэг, малтмалын нийлүүлэлтийн сүлжээний хэлэлцээр, мэдээлэл солилцох санаачилга, судалгааны төслүүд зэрэг олон янзаар хэрэгжиж байна[8]. Энэ нь дан ганц АНУ-ын эрх ашгийг хөндөж буй хэрэг биш. Ялангуяа Хятадын чухал ашигт малтмалд найдлага тавьж буй Европын холбооны хамаарал нь тус холбооны стратегийн эмзэг байдлыг нэмэгдүүлдэг. Заримдаа “Ашигт малтмалын төлөөх НАТО” гэж нэрлэгддэг энэхүү түншлэл нь барууны ертөнцийн технологи, эдийн засгийн аюулгүй байдалд чухал ач холбогдолтой эдгээр

[7] J.Cohen “Resource realism: The geopolitics of critical mineral supply chains”, Goldmansachs: https://www.goldmansachs.com/insights/articles/resource-realism-the-geopolitics-of-critical-mineral-supply-chains, 2023

[8] V.Vivoda “Partnership, Friend-shoring and critical minerals: Exploring the role of the Minerals Security”, Energy Research & Social Science, 100. doi:https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103085, 2023

ашигт малтмалын боловсруулалт, нийлүүлэлт дэх Хятадын ноёрхлыг тэнцвэржүүлэх, төрийн оролцоо өндөртэй эдийн засагтай Хятад, Орос зэрэг орнууд ашигт малтмалын нөөцөө ашиглан улс төр, эдийн засгийн шахалт үзүүлэхээс сэргийлэх зорилготой геополитикийн арга хэрэгсэл гэж судлаачид үзэж байна[9]. Тэрчлэн уг эвсэл нь дан ганц нөөцийн аюулгүй байдлын зэрэгцээ нээлттэй зах зээл, чөлөөт худалдааны зарчим, байгаль орчин, нийгэм, засаглалын (ESG) өндөр стандартыг нийлүүлэлтийн сүлжээндээ нэвтрүүлэхийг эрмэлздэгээрээ онцлог. [10].

БРИКС+6 нь чухал ашигт малтмалын нийлүүлэлтийн сүлжээнд онцгой анхаарал хандуулдаггүй ч байгалийн болон хүний нөөцийн үлэмж төвлөрлөөрөө Өрнөдийн эвслийн хувьд томоохон нөлөө үзүүлж чадахаар байна. Улмаар нөөцийн энэхүү өрсөлдөөн нь мөргөлдөөний болзошгүй талбар болж хувирдаг. Өөрөөр хэлбэл, MSP нь эрчим хүчний чухал ашигт малтмалын нийлүүлэлтийн сүлжээг хамгаалах, төрөлжүүлэхэд төвлөрч байгаа бол БРИКС+6 нь өөрсдийн байгалийн нөөц, валютад тулгуурласан тогтолцоогоо хадгалах, нөлөөллөө өргөжүүлэхийг санаархаж ирсэн[11].

Чухал ашигт малтмалыг эзэмших, хөрөнгө оруулалт хийх нь хоёр эвслийн ашигладаг гол стратеги юм. Тухайлбал, БРИКС+6-ын хувьд уул уурхайн олборлолт, үйлдвэрлэлд бодит хөрөнгө оруулалт хийхэд багагүй хүчин чармайлт тавьж байна. Жишээлбэл, БРИКС-ийн шинэ гишүүн Саудын Арабаас Бразилын чухал ашигт малтмалын салбарт 2.6 тэрбум ам.долларын хөрөнгө оруулалт хийсэн бол Хятадын компаниуд Чили, Аргентины литийн олборлолт, Индонезид никель, Конго улсад кобальтын үйлдвэрлэлд хөрөнгө оруулалт хийсэн зэрэг нь эдгээр чухал нөөцөд хяналт тавихад машид анхаарч байгааг харуулж байна. Мөн Аргентин улс литийн 13 төслийг хөгжүүлж байгаа нь дэлхийн хэмжээнд хамгийн томд тооцогддог[12].

Мөн АНУ, Их Британи, Австрали улсын чухал ашигт малтмалын холбоод болон Африкийн чухал ашигт малтмалын холбоо (Critical Minerals Africa (CMA))-г эгнээндээ нэгтгэсэн Олон улсын чухал ашигт малтмалын

---

[9] J.Calabrese “Transatlantic strategic convergence on China and the scramble for critical minerals”, Social Transformations in Chinese Societies, 20, 32-48, 2024

[10] V.Vivoda “Partnership, Friend-shoring and critical minerals: Exploring the role of the Minerals Security”, Energy Research & Social Science, 100. doi:https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103085, 2023

[11] Célestin Coquidé, José Lages, Dima Shepelyansky “Prospects of BRICS currency dominance in international trade”, Applied Network Science, 8(1), 65. https://hal.science/hal-04641803/document, 2023

[12] Vlado Vivoda, Ron Matthews, Neil McGregor “A critical minerals perspective on the emergence of geopolitical trade blocs”, Resources Policy, 89, 1-7, 2024

эвсэл (The Critical Minerals International Alliance (CMIA)) нь чухал ашигт малтмалын уян хатан, төрөлжсөн, интеграци бүхий нийлүүлэлтийн сүлжээг хөгжүүлэх зорилготой бөгөөд геополитик, нийлүүлэлтийн сүлжээний сорилт бэрхшээлийг даван туулах, сөрөн тэсвэрлэх чадвар, аж үйлдвэрийн эрэлт, хөгжлийн шийдлийг эрж хайхад анхаарлаа хандуулдаг байна[13].

Ийнхүү уламжлалт, ерөнхий шинжтэй эвсэл холбооны зохион байгуулалтаас нөөцөд суурилсан эвсэл рүү шилжих парадигм нь олон улсын харилцаа, эдийн засгийн нөлөөллийн хүрээг эрс өөрчлөхөд хүргэж байна.

Хятад ба АНУ-ын чухал ашигт малтмалын салбар дахь өрсөлдөөн

АНУ-БНХАУ-ын хооронд стратегийн болон худалдааны өрсөлдөөн ширүүссэн эрин үед бид амьдарч байна. Энэхүү өрсөлдөөн нь ялангуяа дэлхий дахиныг хамарсан чухал ашигт малтмалын нийлүүлэлтийн сүлжээг эрс өөрчлөхөд хүргэв. Улмаар эрчим хүчний шилжилт хийх санаачилга өдгөө геополитикийн өрсөлдөөн, хурцадмал байдалтай харшилдах болов[14].

Хятад-АНУ-ын дэлхийн технологийн ноёрхлын төлөөх тулаан ялангуяа чухал ашигт малтмалын нөөцийн төлөөх сөргөлдөөнийг 21-р зууны геополитикийн “шинэ аугаа тоглоом” хэмээн зарим судлаачид нэрлээд 19-р зуунд өрнөсөн худалдааны замыг хянах өрсөлдөөн, Дэлхийн 2-р дайн болон өргөжсөн газрын тосны ордын төлөөх сөргөлдөөнтэй адилтгасан байдаг[15].

Хятадын “Бүс ба зам” санаачилга, “Хятадад үйлдвэрлэв-2025” төсөл нь эдийн засаг, цэрэг зэвсгийн хувьд бэхжих стратеги, Хятадын санаачилгатай “шинэ норм”, институци байгуулах санаархал нь бусад аж үйлдвэржсэн их гүрнүүдийн хувьд санаа зовсон асуудал болж, улмаар хүчнүүдийн өрсөлдөөнийг түргэтгэж байна.[16] Тус улс литий, бал чулуу, кобальт, никель, зэс, газрын ховор элемент зэрэг зургаан чухал ашигт малтмалын үйлдвэрлэл, боловсруулалтад давамгайлдаг. Тэрчлэн дэлхийн зах зээлд үйлдвэрлэж, боловсруулсан бал чулуу, боловсруулсан газрын

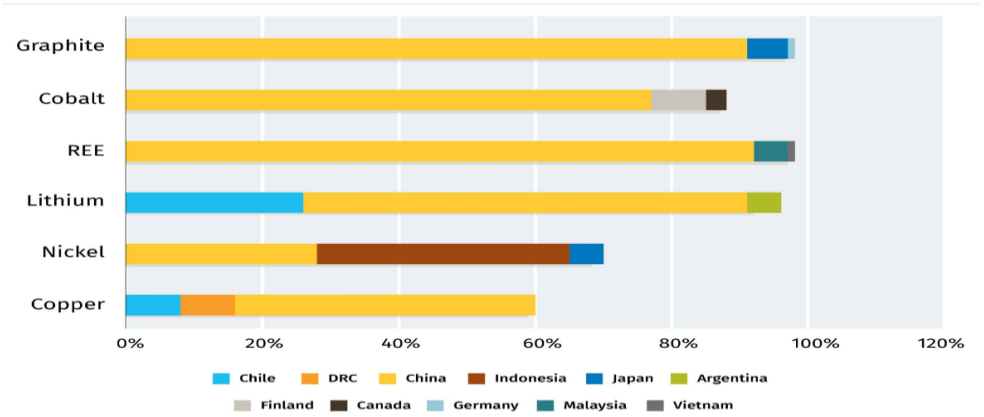
[13] CMIA “https://www.cmialliance.com/”, CMIA: https://www.cmialliance.com/#:~:text=About%20CMIA,existing%20critical%20minerals%20supply%20chains.&text=The%20CMIA%20supports%20like%2Dminded,and%20implementing%20solution%2Dfocused%20strategies, 2024

[14] D.Yergin “On energy and the new world order”, (Z. Haider, Ярилцагч), 2024

[15] S.Merwat “The New Great Game: How the race for critical minerals is shaping tech supremacy”, The Trade Hub: https://thoughtleadership.rbc.com/the-new-great-game-how-the-race-for-critical-minerals-is-shaping-tech-supremacy/, 2025

[16] S.Kalantzakos “Between Rocks and Hard Places: Geopolitics of Net Zero Futures and the Tech Imperium”, S. Kalantzakos-Д, Critical Minerals, the Climate Crisis and the Tech Imperium (P. 3-25). Cham, Switzerland: Springer, 2023

ховор элемент, кобальтын 75 гаруй хувийг нийлүүлдэг. Дээрх зургаан ашигт малтмалын хувьд дэлхийн нийт олборлож, боловсруулсан бүтээгдэхүүний дунджаар гуравны хоёрыг хянадаг.

Зураг 2. Чухал ашигт малтмал боловсруулагч гол нийлүүлэгчид. 2023 оны байдлаар. Эх сурвалж: IEA and RBC thought leadership

Хятадын давамгайлал зөвхөн нөөцийн олборлолтод төдийгүй, өртгийн сүлжээг бүхэлд нь хамардаг төдийгүй дэлхийн нийлүүлэлтийн динамик болон нөөцийн үнэ ханшийг тогтоох механизмд нөлөөллөө бэхжүүлж байна. Хятад хэдэн арван жилийн турш нийлүүлэлтийн сүлжээг баталгаажуулж, Африк, Латин Америкийн нөөц ихтэй орнуудад хөрөнгө оруулалт хийж ирсэн. Тэрчлэн батерейн эд анги үйлдвэрлэлд ноёрхдог буюу нийлэг анодын 97%, байгалийн анодын 79%, катодын 70%-ийг үйлдвэрлэж, дэлхийн лити-ион батерейн 79%-ийг дангаараа эзэлдэг. Чухал ашигт малтмалыг хамарсан энэхүү цогц үйлдвэрлэлээр дамжуулан аж үйлдвэр дэх жин нөлөө хийгээд нийлүүлэлтийн сүлжээнд стратегийн ноёрхлоо хадгалсаар байна.

Хятад улс нь АНУ-ын чухал ашигт малтмалын дөрөвний нэгийг нийлүүлдэг [17] Энэхүү хамаарлаас гарах нь АНУ-ын ойрын жилүүдийн стратеги юм. Мөн АНУ чухал ашигт малтмалын жагсаалт дахь 50 төрлийн эрдсийн 12 нь 100%, 29 нь 50% импортоос хамааралтай явж ирсэн. Тэдгээр 29 чухал ашигт малтмалын хувьд Хятад тэргүүлэгч үйлдвэрлэгч юм. Гэвч Хятадад эмзэг цэг бий. Никель, зэс, литийн дэлхийн хамгийн том импортлогч бөгөөд тэдгээрийн анхдагч нийлүүлэлт (upstream) тасалдсан тохиолдолд эдийн засагт нь томоохон нөлөө үзүүлнэ гэсэн үг.

[17] S.Merwat “The New Great Game: How the race for critical minerals is shaping tech supremacy”, The Trade Hub: https://thoughtleadership.rbc.com/the-new-great-game-how-the-race-for-critical-minerals-is-shaping-tech-supremacy/, 2025

Хятадын чухал ашигт малтмалын давамгайллын хариуд АНУ нийлүүлэлтийн сүлжээг өөрчлөх, дотоодын үйлдвэрлэлийг дэмжих, дээр дурдсанчлан нөөц ихтэй холбоотон орнуудтай хамтын ажиллагаагаа гүнзгийрүүлэхийг эрмэлзэх болов. Өнгөрсөн хугацаанд АНУ-ын хувьд газрын тос, байгалийн хийн хувьд гадаад хамаарлаа бууруулахын зэрэгцээ өрнөдийн орнуудын эрэлт хэрэгцээг хангаж өөрийн нөлөөллөө хадгалж чадсан. Үүнтэй адил чухал ашигт малтмалын хувьд бие даасан байдлаа хангах, нөлөөллөө тогтоох өрсөлдөөнд орж эхэллээ.

Хэдийгээр чухал ашигт малтмалын өрсөлдөөнд АНУ эрч хүчтэй орж эхэлсэн ч Хятадыг гүйцэх хүртэл багагүй цаг хугацаа зарцуулахаар байна. Ашигт малтмалыг цэвэршүүлэх, боловсруулах технологийн хувьд нэлээн хойно хоцорсон төдийгүй АНУ-ын дотоодын нөөц хомс, дагнасан корпорацуудын хөгжил Хятадын түвшинд очиж амжаагүй байна. Тухайлбал, АНУ нь кобальт, никель, бал чулууны нөөцийн 1%, марганец болон газрын ховор элементийн 2%-иас бага хувийг эзэлдэг буюу чухал ашигт малтмалын дотоодын нөөц багатай. Мөн газрын тосны BP, Chevron, ExxonMobil зэрэг газрын тос, байгалийн хийн үндэстэн дамнасан корпорацуудтай харьцуулахад Barrick Gold, Teck Resources and First Quantum Minerals зэрэг газрын ховор элементийн корпорацуудын хувьд улс төр, цэргийн дэмжлэг хангалттай бус, дэлхийд эзлэх байр суурь, ялангуяа эцсийн шатны үйлдвэрлэл (downstream)-д байр суууриа бэхжүүлж амжаагүй[18].

Хоёр улсын өрсөлдөөн улам бүр ширүүсэж буй бөгөөд АНУ-ын өдөөсөн худалдааны дайны улмаас Хятад дэлхийн зах зээлд нийлүүлдэг байсан 7 төрлийн газрын ховор элементийн экспортыг хориглосон шийдвэрийг 2025 онд гаргасан юм[19].

Монголын чухал ашигт малтмалын геополитикийн тоглолт

Чухал ашигт малтмалыг тойрсон өрсөлдөөний үр дүн нь олон улсын худалдааны төлөв байдал, зах зээлийн тогтвортой байдал болон байгалийн баялгийн менежмент дэх улс үндэсний бүрэн эрхт байдалд гүн гүнзгий нөлөө үзүүлэх болно. Геополитикийн өрсөлдөөний улмаас засгийн газрууд татаас, худалдааны хязгаарлалт эсвэл стратегийн түншлэлээр дамжуулан чухал ашигт малтмалын олборлолт, үйлдвэрлэл, нийлүүлэлтийн сүлжээнд

[18] Gracelin Baskaran, Duncan Wood “Critical Minerals and the Future of the U.S”, Economy. New York, : CSIS, 2025

[19] Lewis Jackson, Amy Lv, Eric Onstad, Ernest Scheyder “China hits back at US tariffs with export controls on key rare earths”, Reuters: https://www.reuters.com/world/china-hits-back-us-tariffs-with-rare-earth-export-controls-2025-04-04/, 2025

хөндлөнгөөс ихээр оролцоход хүрнэ. Нөгөө талаас улс төр геополитикийн өрсөлдөөн, технологийн нарийн төвөгтэй нөхцөл, хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, үндэсний аюулгүй байдлын асуудлыг хөндөж буй зэрэг нь уг асуудалд төрийн оролцоог тооцох нөхцөл рүү аяндаа түлхэж байна. Өөрөөр хэлбэл, чухал ашигт малтмал ихтэй бусад орнуудтай адил нөөцийн үндсэрхэг үзэл (resource nationalism)-д автах эрсдэл хүлээж байна [20].

Монгол улс эрчим хүчний шилжилт, өндөр технологийн гол түүхий эд болох зэс, вольфрам, уран, жонш, цагаан алт зэрэг чухал ашигт малтмалын зэрэгцээ газрын ховор элементийн арвин нөөцтэй. Газрын ховор элементийн хувьд гэхэд ислийн нийт 3.1 сая тонны нөөцтэй, нийт 6 орд өнөөгийн байдлаар илрээд байна. Ураны хувьд өнөөгийн байдлаар 13 орд, 1.5 сая тонн геологийн нөөц, батлагдсан 192 мянган тонн нөөцтэй буюу Монгол улс дэлхийд эхний 10-т багтах орж байна[21].

Зураг 3. Монгол улсын газрын ховор элементийн ордууд. 2020 оны байдлаар. Эх сурвалж: Mongolian economy.

Хэрэв нөөц нь тогтоогдсон газрын ховор элементийн ордуудыг үндэсний эрх ашигтай шууд холбогдоно хэмээн тооцож, стратегийн орд хэмээн зарлавал тэдгээрт төрийн хувь эзэмшлийн асуудлыг Засгийн газраас зарлаж, улмаар тухайн орд эзэмшиж буй компанийн үйл ажиллагаанд төр оролцох шахалт хийж эхлэх магадлалтай байна. Энэ ч зорилгоор Монгол Улсын Засгийн газраас 2025 оны 2-р сард "Монголросцветмет" ТӨҮГ-ыг "Эрдэнэс Критикал Минерал" гэж өөрчлөн, уг төрийн өмчит компани дээр чухал

[20] D.Yergin “On energy and the new world order”, (Z. Haider, Ярилцагч), 2024
[21] Г.Хорол “Монгол Улс ураны зах зээлд гол тоглогч болно”, News.mn: https://news.mn/r/2776988/, 2025

ашигт малтмалтай холбоотой бүхий асуудлыг төвлөрүүлэхийг эрмэлзэж байна.

Чухал ашигт малтмал нь гадаад бодлого, дипломатын арга хэрэгсэл, зэмсэг юм. Энэ үүднээс геополитикийн шинэ тутам тоглолттой нийцүүлэн гуравдагч хөршийн бодлогыг хэрэгжүүлэх, өргөжүүлэх боломжийг эрэлхийлэх, нарийвчилбал, хөрөнгө оруулалт татах, технологи нэвтрүүлэх, улс төр, стратегийн дэмжлэг авах, хамтын ажиллагаа хөгжүүлэх боломж нээгдэж байна.

Улмаар Монголын талтай чухал ашигт малтмалын салбарт хамтран ажиллах талаар Канад, Австрали, АНУ, Япон, Их Британи, ХБНГУ, Өмнөд Солонгос, Франц зэрэг орнуудаас санаачилга гаргаж, зарим улстай хамтран ажиллахаар албан ёсоор тохирсон. Энэ зорилгоор ч Монгол улсын гадаад харилцаа идэвхжиж буй бөгөөд дээд хэмжээний айлчлал, ажлын хэсгийн уулзалтын сэдэвт чухал ашигт малтмалын чиглэлээр хамтран ажиллах асуудал байнга хөндөгдөх болов. Тухайлбал, 2023 оны 6-р сард Монгол-АНУ-ын Засгийн газар хооронд "Энэтхэг-Номхон далайн бүс нутагт чухал ашигт малтмалын аюулгүй, тогтвортой ханган нийлүүлэлтийн сүлжээг хамтран хөгжүүлэх санамж бичиг" байгуулсан бол 11-р сард Монгол-БНСУ газрын ховор металл, бусад чухал ашигт малтмал нийлүүлэх чиглэлээр хамтран ажиллах хороо байгуулж[22], улмаар Монгол Улс, БНСУ, АНУ-ын чухал ашигт малтмалын талаарх гурван талт анхдугаар уулзалт Улаанбаатар хотноо зохион байгуулагдсан[23]. ХБНГУ-ын Ерөнхийлөгч Франк-Вальтер Штайнмайэр Монгол Улсад 2024 оны 2-р сард хийсэн айлчлалын үеэр байгуулсан Стратегийн түншлэлийн тухай хамтарсан тунхаглалын нэг сэдэв нь 2011 онд баталсан "Ашигт малтмал, аж үйлдвэр, технологийн салбарт хамтран ажиллах Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр"-ийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх асуудал багтсан[24]. Тэрчлэн 2025 оны 2-р сард Их Британи улстай хамтран чухал ашигт малтмалын геологийн зураглал, хайгуул судалгаа хийхээр тохирсон[25], 2025 оны 9-р сард "Mongolia–Korea Critical Minerals and Mining Investment Forum 2025" арга хэмжээг БНСУ-ын Сөүл хотод зохион байгуулж, Монгол улсаас ЭХЯ, АҮЭБ-ийн сайд нар оролцсон

[22] Х.Зоригтбаатар "The Diplomat: Монгол Улс чухал ашигт малтмалын нийлүүлэлтийн сүлжээнд чухал тоглогч болох уу", Тойм: https://itoim.mn/a/2025/02/28/about-us/tsv?53ee541c5004bdf3163a7ae68b2b4dd0, 2025

[23] Msight "Монгол Улс, АНУ чухал ашигт малтмалын чиглэлээр хамтран ажиллах санамж бичиг байгууллаа", Mining sight: https://mininginsight.mn/index.php?newsid=510, 2023

[24] МУЕТГ "Монгол Улс, ХБНГУ хоорондын Стратегийн түншлэлийн тухай Хамтарсан тунхаглалд гарын үсэг зурав", МУЕТГ: https://president.mn/28537/, 2024

[25] Эрдэнэчимэг.Р. "Их Британийн талтай хамтран чухал ашигт малтмалын геологийн зураглал, судалгаа хийнэ", Монголын мэдээ: https://montsame.mn/mn/read/361931, 2025

байна. Эдгээр үйл явцаас харахад “Эрдэс баялгийн аюулгүй байдлын түншлэл” (MSP) Монгол улстай хамтрах сонирхол өндөр байгаа бөгөөд Монголын зүгээс ч Өрнөдийн эвсэлтэй харилцах эрмэлзэл их байна.

Гэвч геополитикийн хязгаарлагдмал нөхцөл байдал, улс төрийн гадаад, дотоод орчноос шалтгаалан чухал ашигт малтмалын олборлолтод томоохон сорилт бэрхшээл тулгарч байна. Дээр дурдсан орнуудын хувьд Монголоос чухал ашигт малтмалын салбарт хамтран ажиллахын тулд Монголын хоёр том хөршийн геополитикийн сонирхлыг тооцох шаардлага тулгарна. Тэгээд ч хөрш орнуудын хувьд чухал ашигт малтмалын стратегиа баталгаажуулахын тулд уул уурхайн ордуудад хөрөнгө оруулах, түүхий эд тасралтгүй худалдан авах сонирхолтой. Иймд Хятад, Оросыг эцсийн шатны гол тоглогчид гэж тооцож, тэдгээртэй хамтран олборлолт, үйлдвэрлэл, нийлүүлэлтийн сүлжээг хөгжүүлэх, ядаж тэдгээрийн эрх ашгийг хангахуйц санал тавьж байж сая геополитикийн саад бэрхшээлийг саармагжуулах боломжтой.

Чухал ашигт малтмал болон ураны олборлолт, үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт нь бусад уул уурхайн түүхий эдтэй харьцуулахад геополитик, стратегийн хувьд эмзэг мэдрэмтгий төдий хэрээр улс төр, эдийн засаг, нийгмийн гүнзгий үр дагавар авчирдаг. Улмаар улс хоорондын харилцаа, үндэсний хэмжээний стратеги бодлого, орон нутгийн улс төрийн уулзвар дээр өрнөдөг. Энэ үүднээс харилцан хамааралтай гурван түвшинт тоглолтоор Монголын чухал ашигт малтмалын нөхцөл байдлыг авч үзэхийг тайлбарлахыг хичээв.

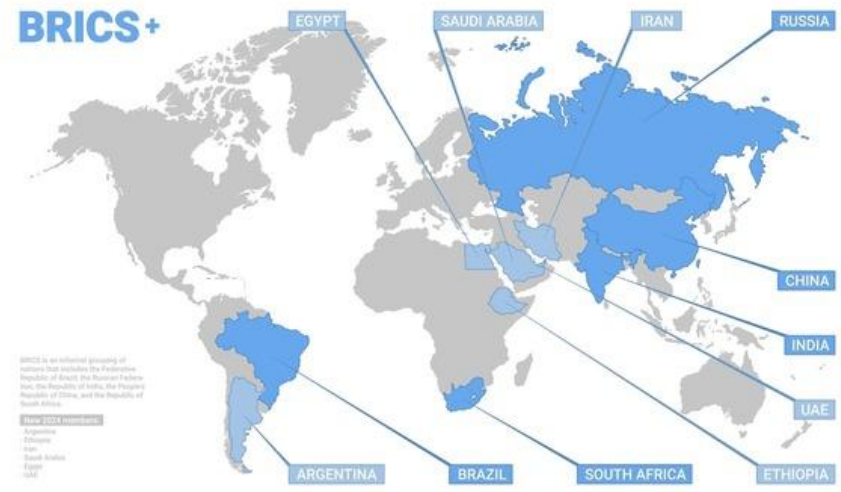
- **Дэлхийн болон бүс нутгийн геополитик** (АНУ, Хятад, Оросын геополитикийн өрсөлдөөн, нийлүүлэлтийн сүлжээг хянах стратеги)
- **Улс төр, бизнесийн нөхцөл байдал** (Үндэсний эрх ашиг, засгийн газрын бодлого стратеги, төрийн оролцоо, улс төр, бизнесийн бүлэглэл, корпорацуудын өрсөлдөөн)
- **Орон нутгийн улс төр** (орон нутгийн хүн амын эрх ашиг, орон нутгийн засаг захиргааны улс төржилт, иргэний хөдөлгөөнүүдийн эсэргүүцэл)

Эдгээр ангилал тус бүрд Монголын чухал ашигт малтмалын улс төр, геополитикийн сорилт бэрхшээл, тэдгээрийг шийдвэрлэхтэй холбоотой саналаа дэвшүүлж байна.

Дэлхийн болон бүс нутгийн геополитикийн сорилтыг шийдэх нь

Геополитикийн нөхцөл, үндэсний аюулгүй байдлын бодлого, тухайн салбар дахь байгаль орчин, нийгэм, засаглалын стандарт, чөлөөт зах зээл, худалдаанд суурилсан үнэ ханшийн бодлого зэргийг тооцвол Эрдэс

баялгийн аюулгүй байдлын түншлэл (MSP)-ийн орнуудтай харилцах нь Монголын эрх ашигтай нийцнэ. Гэхдээ БРИКС буюу Хятад, Орос зэрэг тухайн салбар дахь гол тоглогч хоёр гүрний дунд түгжигдсэн газарзүй, өрнөдийн нийлүүлэлтийн сүлжээнээс алслагдмал байршил нь Монгол улсыг ацан шалаанд оруулдаг.

Зураг 4. БРИКС+6. Эх сурвалж: Shutterstock

Нөгөө талаас чухал ашигт малтмал (ураныг оруулаад)-ын хамгийн том тоглогч бөгөөд хэрэглэгч орнуудтай Монгол улс хөршилдөг. Орос, Хятад улсыг “алгасан” өрнөдийн нийлүүлэлтийн сүлжээнд нэгдэх боломж угаас хязгаарлагдмал. Тэгээд ч Монголын ашигт малтмалын экспорт Хятад улсаас хамаарч ирсэн. Иймд тус салбар дахь хөрш орнуудын оролцоог зайлшгүй тооцох шаардлага тулгарч байна.

Эдийн засгийн үүднээс авч үзвэл Монгол улс нь чухал ашигт малтмалын хувьд эхний шатны (upstream) тоглогч бөгөөд олборлогч улс орны хувьд технологи, хөрөнгө оруулалт татах, чухал ашигт малтмалын салбарт суурилсан аж үйлдвэр хөгжүүлэх, аж үйлдвэржсэн буюу эцсийн шатны (downstream) улс орнуудтай эдийн засгийн интеграци хийх арга зам хайж байгаа гэж үзвэл хөрш орнуудтайгаа хамтран ажиллахаас өөр гарцгүй. Чухал ашигт малтмалын хувьд урд хөрш Хятад дэлхийд тэргүүлж буй бол ураны хувьд Орос давамгайлдаг. ОХУ-ын хувьд ураны нөөц багатай ч үйлдвэрлэх, боловсруулах, ашиглах технологиор дэлхийд тэргүүлдэг. Гэхдээ урантай холбоотой ОХУ-ын эдийн засагт үзүүлэх нөлөө бага. Тухайлбал, ОХУ-ын төсөвт “Росатом” орлогын 0.6% -иас бага хувийг

эзэлдэг бол “Газпром” 17% -ийг бүрдүүлдэг. [26]. Өөрөөр хэлбэл, уран нь эдийн засгийн үр өгөөжөөс илүү улс төр, геополитикийн чухал зэмсэг болж ирсэн.

Энэ үүднээс чухал ашигт малтмалын хувьд гуравдагч орнууд болон Хятадын талын оролцоог хангасан орчин бүрдүүлэх нь бүх талуудад ашигтай гарц шийдэл байх талтай. Үүний тулд Монголын хувьд эвслүүдийн аль нэг тал руу хэт хэлбийхгүй, АНУ-Хятадын сөргөлдөөнөөс ангид “саарал бүс”-ийг бий болгох нь оновчтой шийдэл гэж үзэж байна. Энэхүү гуравдагч орон ба Хятадын хамтарсан консорциум, үгүй ядаж “зэрэгцэн орших” боломжийг нээж өгснөөр нэг зах зээлээс хамааралт байдал, төлөвлөгөөт эдийн засгийн загварын нөлөөллийг бууруулахын зэрэгцээ гуравдагч хөршийн эрх ашгийг Монгол улсад өргөтгөх боломж хэвээр үлдэнэ.

Энэ чиглэлээр Монголд бэлээхэн туршлага байна. Тухайлбал, Монгол улс уран олборлолтын чиглэлээр Франц улстай хамтарч байгаагийн зэрэгцээ 2023 оны 12-р сард “Росатом” компанитай бага оврын атомын цахилгаан станц барихаар тохиролцсон [27]. Тэрчлэн хагас боловсруулсан уран буюу шар нунтгийг Хятадад боловсруулах юм. Монголын хэлц үгээр “хонь бүтэн, чоно цатгалан” байх тоглолтыг чухал ашигт малтмалын салбарт ч үргэлжлүүлэх боломжтой гэсэн үг.

Улс төр, бизнесийн дотоод нөхцөл байдалд анхаарах нь

Дээр дурдсанчлан чухал ашигт малтмал нь геополитик, стратегийн өрсөлдөөний сэдэв учраас олон улсын түвшний тоглогчдын харилцан нөлөөллийн түвшинд уг асуудлын гадаад орчин тодорхойлогдоно. Нөгөө талаас гадаад бодлогын хэрэгсэл, стратегийн тоглолт, аюулгүй байдлын шалтгаанаар төрийн бодлого стратеги, оролцооны асуудал хөндөгдөхийн зэрэгцээ улс төр, бизнесийн бүлэглэл, корпорацуудын өрсөлдөөн чухал ашиг малтмалын ордуудын төслийн хувь заяанд багагүй нөлөө үзүүлдэг.

Чухал ашигт малтмалын салбар дахь төрийн оролцоо гэдэг нь гадаад, дотоод хамтын ажиллагаа, хөрөнгө оруулалтын орчин бүрдүүлэх, бодлого, эрх зүйн зохицуулалт хийх, судалгаа шинжилгээ, технологи, хүний нөөц бодлогод дэмжлэг үзүүлэх төдийгөөр хязгаарлагдах учиртай. Үүнээс хальж, тухайн ордуудыг хувийн хэвшлүүдээс “булааж авах”, хүчээр хувь эзэмших оролдлого хийх нь олон сөрөг үр дагаврыг авчирна (Мэдээж төрийн хөрөнгө оруулалтаар хайгуул судалгаа, олборлолт хийсэн болон гадаад орны төрийн

[26] T.Meyer “Patents for power: Intellectual property and the geopolitics of nuclear energy technologies”, Nuclear Engineering and Technology, 30. doi:https://doi.org/10.1016/j.net.2025.103470, 2025

[27] Х.Зоригтбаатар “ОХУ Монголд бага оврын атомын цахилгаан станц барина”, Itoim: https://itoim.mn/a/2024/03/05/about-us/bhi, 2024

оролцоотой компаниудын хөрөнгө оруулах сонирхолтой ордуудын хувьд дээрх нөхцөлөөс өөр жишиг үйлчилж болно). Товчхондоо энэ нь нөөцийн үндсэрхэг үзлийг дэвэргэх, гадаад, дотоодын эрүүл тоглолттой хөрөнгө оруулагчдыг үргээхийн зэрэгцээ гадаад, дотоодын олигархи бүлэглэлүүд төрийн механизмыг ашиглан уул уурхайн орд булаацалддаг "зэрлэг капитализм" рүү түлхэнэ. Ялангуяа олборлолт, үйлдвэрлэлийн нарийн төвөгтэй технологи, үлэм хэмжээний хөрөнгө оруулалт, улс төр, байгаль орчин, нийгмийн ноцтой үр дагавар бүхий газрын ховор элементийн ордын төслүүдийг хэрхэн эхлүүлэх тухайд төр засаг анхнаасаа нухацтай судалж, тооцоолж хөдлөх шаардлагатай. Хөндлөнгөөс харахад газрын ховор элементийн томоохон орд "Халзан бүрэгтэй"-г тойрсон улс төржилт, 2024 оны 11-р сард Ховд аймаг дахь иргэдийн эсэргүүцэл, нийгмийн сүлжээг хамруулсан зохион байгуулалттай акц нь улс төр, бизнесийн бүлэглэлийн захиалгаар төрийн оролцоотой хийгдсэн байх магадлалтай юм[28].

Эдийн засаг, бизнесийн өрсөлдөөн аль ч улс оронд байдаг үзэгдэл бөгөөд үүнд төрийн эрх мэдлийг хутгалдуулахгүй, хуулийн хүрээнд эрүүл өрсөлдөх улмаар хамтран ажиллах нөхцөл рүү түлхэц өгөх нь Монголын төрийн хатуу зарчим, чиг үүрэг байх учиртай. Цаашид чухал ашигт малтмалын ордуудад дотоодын төдийгүй гаднын тоглогчдын лобби шахалт өргөжих бөгөөд энэ нөхцөлд төр тоглоомын дүрмээ тодорхой болгож, тогтвортой мөрдөж байх шаардлага тулгарч байна.

Орон нутгийн улс төрийг тооцох нь

Аливаа уул уурхайн төсөл нь тухайн нутаг орны иргэдийн эрх ашгийг хөндөж, байгаль орчны асуудал дагуулдаг. Орон нутгийн засаг захиргаа, иргэд оршин суугчдын эрх ашгийг хангах, байгаль орчинд учруулах уршгийг шийдвэрлэх нь урт хугацааны хэлцэл, тохиролцоо шаарддаг үйл явц юм. Энэ нь тухайн төслийг хэрэгжүүлж буй компани, аж ахуйн нэгжийн хувьд гол сорилт болдог. Стратегийн буюу чухал ашигт малтмалын хувьд энэхүү сорилт бэрхшээл зайлшгүй тулгарна. Тухайн орон нутгийн хүн ам, байгаль орчинтой холбоотой маргаан мэтгэлцээнээс гадна орон нутгийн улс төрчид, засаг захиргааныхны улс төржилт, хууль давсан шахалт төслийн явцад саад бэрхшээл учруулах явдал цөөнгүй гарч байсан. Уул уурхайн төсөлтэй холбогдохгүй ч Увс аймгийн Өмнөговь сумын багийн засаг дарга хоёр улсын засгийн газрын түвшинд шийдвэрлэгдсэн Эрдэнэбүрэнгийн УЦС-ийн төслийг эсэргүүцэж, Хятадын элчин сайд руу

[28] О.Соёлмаа "Өөрсдөө ашиглахгүй, өрөөлд ч өгөхгүй явсаар газрын ховор элемент "үнэгүйдэх" нь", eguur: https://eguur.mn/548123/, 2024

албан бичиг илгээж байсан [29] -тай адил үйл явдал тохиолдвол яах вэ. Ялангуяа стратегийн шинжтэй төслүүд дэх орон нутгийн засаг захиргааны улс төрийн оролцоо, эсэргүүцэл нь төрийн бодлого, үйл ажиллагаанаас давж буй нөхцөлд төрөөс шууд оролцож, хуулийн хүрээнд хариуцлага тооцож байх шаардлагатай.

Мөн иргэний хөдөлгөөн нэрээр гадаад, дотоодын дам оролцоотойгоор уул уурхайн төслүүдийг гацаах зорилготой, үндэсний аюулгүй байдалд хохиролтой, захиалгаар хөдөлдөг, "органик бус" хөдөлгөөнүүдийг "шалгах" ажил ч гарч болзошгүй. 30 гаруй жил ураны хор уршиг ярьсан эсэргүүцлийн хөдөлгөөн С.Ганбаатар зэрэг УИХ-ийн гишүүдийн санаачилгаар сүүлийн жилүүдэд дахин идэвхжиж, дан ганц уран гэлтгүй газрын ховор элементийн ордуудыг тойрсон сөрөг уур амьсгалыг сэдэлжүүлэх болсон нь үүний нэг жишээ юм.

Чухал ашигт малтмалын төслүүд нь өөр хоорондоо харилцан хамаарал бүхий геополитикийн өрсөлдөөн болон дотоод улс төрийн орчин, орон нутгийн оролцоо гэсэн гурван түвшний тоглолтыг уялдуулснаар сая ажил хэрэг болох боломж бүрдэнэ. Товчхондоо харилцан нэгэндээ үйлчилдэг энэхүү гурван талбарын тоглолтыг бодлого стратегийн хувьд системтэй тооцож, хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэсэн үг.

ДҮГНЭЛТ

Анх уур амьсгалын өөрчлөлт, байгаль орчны бохирдлыг бууруулах зорилтоос эхлэлтэй дэлхий дахиныг хамарсан эрчим хүчний шилжилтийн санаачилга өдгөө нийгмийн олон салбарт өөрчлөлт авчрав. Эрчим хүчний шилжилтээс үүдсэн чухал ашигт малтмалын нөөц нь дан ганц эрчим хүчний эх үүсвэрт төдийгүй түүнээс шууд хамааралтай технологи болон аж үйлдвэр, батлан хамгаалах салбарын ирээдүйг тодорхойлж эхлэв.

Чухал ашигт малтмалтай холбоотой дэлхий дахинд тулгарч буй тулгарч буй асуудал нь түүний хомсдолд бус, харин нийлүүлэлтийн сүлжээний нарийн төвөгтэй байдал, түүхий эдийн боловсруулалт хэт төвлөрсөн, үйлдвэрлэл нь эрэлтээсээ удаан байгаад оршино. Эдгээр учир шалтгааны улмаас чухал ашигт малтмалыг геополитик, эдийн засаг, стратегийн бодлогын цөмд авчрав. Хэн энэхүү нөөцийг эзэмших, үйлдвэрлэх улмаар нийлүүлэлтийн сүлжээг хянаж чадахаас стратегийн давамгайлал, гео-эдийн засгийн давуу талыг олж авна.

---

[29] Т.Хулантахь "Ши Жинпиньд захидал бичиж "Эрдэнэбүрэнгийн УЦС"-ыг зогсоосон Багийн дарга Г.Цэдэнбал одоо ч ажлаа хийж байна", iSEE: https://isee.mn/n/39488, 2022

Дэлхий дахиныг хамарсан чухал ашигт малтмалын өрсөлдөөний улмаас шинэ тутам бүрдэж буй эвслүүдийн тоглолт, тэдгээрийг тэргүүлэгч гүрнүүдийн сөргөлдөөн энэхүү нөөцөөр арвин Монгол улсад боломж хийгээд сорилтыг учруулах болов.

Эдгээр эвсэлд тухайн нөөцийг эзэмших болон нийлүүлэлтийн сүлжээг хянах улмаар эдийн засгийн бие даасан байдлаар дамжуулан үндэсний аюулгүй байдлаа хангахад чиглэсэн АНУ-ын тэргүүтэй Өрнөдийн 14 улсыг багтаасан “Эрдэс баялгийн аюулгүй байдлын түншлэл” (MSP) болон БРИКС+6 тооцож болно. Өрнөдийн эвслийн стратеги нь үйлдвэрлэл, дахин боловсруулах хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, Хятадаас хамааралт байдлаа бууруулахыг эрмэлзэж буй бол БРИКС+6 нь байгалийн болон хүний нөөцийн давуу байдалдаа тулгуурлан бүс нутаг болон дэлхий дахинд нөлөөллөө хадгалах, өргөжүүлэхийг эрмэлзэж байгаа аж.

Эдгээр эвслийн өрсөлдөөнөөс гадна Хятад-АНУ-ын технологийн ноёрхол ялангуяа чухал ашигт малтмалын нөөцийн төлөөх сөргөлдөөнийг 21-р зууны геополитикийн “шинэ аугаа тоглоом” гэж нэрлэж байна. Хэдийгээр чухал ашигт малтмалын өрсөлдөөнд АНУ “оройхон гараад ширүүхэн дайрч байгаа” ч Хятадаас олборлолт, цэвэршүүлэх, боловсруулах технологийн хувьд нэлээн хоцрогдсон. Улмаар АНУ-ын өдөөсөн худалдааны дайны улам өргөжиж, чухал ашигт малтмал экспортод харилцан хориг тавиад байгаа билээ.

Монгол улс эрчим хүчний шилжилт, өндөр технологийн хөгжилд эрэлт ихтэй чухал ашигт малтмал болон ураны арвин нөөцтэй. Энэхүү нөөц боломждоо тулгуурлан гадаад харилцаа, аюулгүй байдлын бодлогоо орчин үеийн стратегийн худалдааны харилцаагаар дамжуулан хэрэгжүүлэх, өргөжүүлэх, улмаар хөрөнгө оруулалт татах, технологи нэвтрүүлэх, улс төр, стратегийн дэмжлэг авах, хамтын ажиллагаа өрнүүлэх боломж нээгдэж байна. Улмаар Монголын талтай чухал ашигт малтмалын салбарт хамтран ажиллах талаар “Эрдэс баялгийн аюулгүй байдлын түншлэл” (MSP)-ийн гишүүн орнууд болох Канад, Австрали, АНУ, Япон, Их Британи, ХБНГУ, Өмнөд Солонгос, Франц зэрэг орнуудаас санал тавьж байгаа хэдий ч манай улсын геополитикийн хязгаарлагдмал нөхцөл, нийлүүлэлтийн сүлжээнээс алслагдмал байдлыг бодиттой үнэлж байж хөдлөх шаардлага тулгарч байна.

Чухал ашигт малтмал нь геополитик, нийгэм-улс төр, байгаль орчны хувьд гүнзгий үр нөлөөтэй нөөц юм. Улмаар улс хоорондын харилцаа, үндэсний хэмжээний стратеги бодлого, орон нутгийн улс төрийн уулзвар дээр өрнөдөг. Энэ үүднээс харилцан хамаарал бүхий гурван түвшинд

Монголын чухал ашигт малтмалын стратегийн нөхцөл байдлыг тайлбарлаж болно. Үүнд:

- *Мега түвшин буюу дэлхийн болон бүс нутгийн геополитикийн нөлөөллийг бодиттой үнэлж хөдлөх*. Монголын хувьд чухал ашигт малтмалын эвслүүдийн аль нэг тал руу хэлбийхгүй, АНУ-Хятад, АНУ-Оросын сөргөлдөөнөөс ангид "саарал бүс"-ийг бий болгох нь оновчтой шийдэл гэж үзэж байна. Гуравдагч улсууд болон Хятад, Оросын хамтран ажиллах, үгүй ядаж "зэрэгцэн ажиллах" боломжийг нээж өгснөөр нэг зах зээлээс хамааралт байдал, төлөвлөгөөт эдийн засгийн загварын нөлөөллийг бууруулахын зэрэгцээ гуравдагч хөршийн эрх ашгийг Монгол улсад хадгалж чадна.
- *Макро түвшинд буюу үндэсний улс төр, бизнесийн орчинд дахь тоглоомын зарчим дүрмээ тогтох, тогтвортой мөрдөх*. Гадаад бодлогын хэрэгсэл, стратегийн тоглолт, аюулгүй байдлын шалтгаанаар төрийн оролцоо байх бөгөөд тэр нь гадаад, дотоод хамтын ажиллагаа, хөрөнгө оруулалтын орчин бүрдүүлэх, бодлого, эрх зүйн зохицуулалтаар хязгаарлагдах бөгөөд гадаад, дотоод корпорацуудын өрсөлдөөнд төрийн эрх мэдлийг хутгалдуулахгүй, хуулийн хүрээнд эрүүл өрсөлдөх улмаар хамтран ажиллах нөхцөл рүү бий болгоход төрийн гол үүрэг оршино.
- *Микро түвшинд буюу орон нутгийн улс төрийн оролцооны зааг хязгаарыг тодорхойлох*. Стратегийн шинжтэй төслүүд дэх орон нутгийн засаг захиргааны улс төржилт, дарамт шахалт нь төрийн бодлого, үйл ажиллагаанаас давж буй нөхцөлд төрөөс шууд оролцож, хуулийн хүрээнд хариуцлага тооцдог байх, гадаад, дотоодын оролцоотой, үндэсний аюулгүй байдалд хохиролтой, захиалгат "органик бус" хөдөлгөөнүүдийг "шалгах" шаардлага цөөнгүй гарч болзошгүй.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛЫН ЖАГСААЛТ

Calabrese, J. (2024). Transatlantic strategic convergence on China and the scramble for critical minerals. *Social Transformations in Chinese Societies, 20*, 32-48.

Célestin Coquidé, José Lages, Dima Shepelyansky. (2023). Prospects of BRICS currency dominance in international trade. *Applied Network Science, 8*(1), 65. https://hal.science/hal-04641803/document

CMIA. (2024 оны 04 24). *https://www.cmialliance.com/*. CMIA: https://www.cmialliance.com/#:~:text=About%20CMIA,existing%20critical%20minerals%20supply%20chains.&text=The%20CMIA%20suppor

ts%20like%2Dminded,and%20implementing%20solution%2Dfocused%20strategies.

Cohen, J. (2023 оны 09 13). *Resource realism: The geopolitics of critical mineral supply chains*. Goldmansachs: https://www.goldmansachs.com/insights/articles/resource-realism-the-geopolitics-of-critical-mineral-supply-chains

Garside. (2024 оны 09 17). *Global strategic minerals - statistics & facts*. Statista: https://www.statista.com/topics/9242/strategic-minerals/#topicOverview

Graaf, T. V. (2025 оны 03 06). The Geopolitics of Critical Minerals. (M. A. Kuo, Ярилцагч) The Diplomat: https://thediplomat.com/2025/03/the-geopolitics-of-critical-minerals/

Gracelin Baskaran, Duncan Wood. (2025). *Critical Minerals and the Future of the U.S. Economy.* New York, : CSIS.

Hernandez, B. (2024 оны 02 07). *Uranium Makes Japan's Critical Minerals List*. ETF trends: https://www.etftrends.com/gold-silver-investing-channel/uranium-japans-critical-minerals-list/

Kalantzakos, S. (2023). Between Rocks and Hard Places: Geopolitics of Net Zero Futures and the Tech Imperium. S. Kalantzakos-Д, *Critical Minerals, the Climate Crisis and the Tech Imperium* (P. 3-25). Cham, Switzerland: Springer.

Lewis Jackson, Amy Lv, Eric Onstad, Ernest Scheyder. (2025 оны 04 04). *China hits back at US tariffs with export controls on key rare earths*. Reuters: https://www.reuters.com/world/china-hits-back-us-tariffs-with-rare-earth-export-controls-2025-04-04/

Merwat, S. (2025 оны 03 10). *The New Great Game: How the race for critical minerals is shaping tech supremacy*. The Trade Hub: https://thoughtleadership.rbc.com/the-new-great-game-how-the-race-for-critical-minerals-is-shaping-tech-supremacy/

Meyer, T. (2025). Patents for power: Intellectual property and the geopolitics of nuclear energy technologies. *Nuclear Engineering and Technology, 30*. doi:https://doi.org/10.1016/j.net.2025.103470

Msight. (2023 оны 06 27). *Монгол Улс, АНУ чухал ашигт малтмалын чиглэлээр хамтран ажиллах санамж бичиг байгууллаа*. Mining sight: https://mininginsight.mn/index.php?newsid=510

Shupei Huang, Xinya Wang, Qiang Ji. (2025). How unexpected geopolitical risk affect the nonlinear spillover among energy and metal markets? *Energy Economics*, 1-14.

SME. (2022 оны 01). *Critical and Strategic Minerals: Importance to the U.S. Economy.* https://www.smenet.org/: https://www.smenet.org/What-We-Do/Technical-Briefings/Critical-and-Strategic-Minerals-Importance-to-the

Vivoda, V. (2023 оны 06). Partnership, Friend-shoring and critical minerals: Exploring the role of the Minerals Security. *Energy Research & Social Science, 100*. doi:https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103085

Vlado Vivoda, Ron Matthews, Neil McGregor. (2024). A critical minerals perspective on the emergence of geopolitical trade blocs. *Resources Policy, 89*, 1-7.

Yergin, D. (2024 оны 01 17). On energy and the new world order. (Z. Haider, Ярилцагч)

Г.Хорол. (2025 оны 01 17). *Монгол Улс ураны зах зээлд гол тоглогч болно*. News.mn: https://news.mn/r/2776988/

МУЕТГ. (2024 оны 02 07). *Монгол Улс, ХБНГУ хоорондын Стратегийн түншлэлийн тухай Хамтарсан тунхаглалд гарын үсэг зурав*. МУЕТГ: https://president.mn/28537/

О.Соёлмаа. (2024 оны 11 13). *Өөрсдөө ашиглахгүй, өрөвлд ч өгөхгүй явсаар газрын ховор элемент "үнэгүйдэх" нь*. eguur: https://eguur.mn/548123/

Т.Хулантахь. (2022 оны 08 16). *Ши Жинпиньд захидал бичиж "Эрдэнэбүрэнгийн УЦС"-ыг зогсоосон Багийн дарга Г.Цэдэнбал одоо ч ажлаа хийж байна*. iSEE: https://isee.mn/n/39488

Х.Зоригтбаатар. (2024 оны 03 05). *ОХУ Монголд бага оврын атомын цахилгаан станц барина*. Itoim: https://itoim.mn/a/2024/03/05/about-us/bhi

Х.Зоригтбаатар. (2025 оны 02 28). *The Diplomat: Монгол Улс чухал ашигт малтмалын нийлүүлэлтийн сүлжээнд чухал тоглогч болох уу*. Тойм: https://itoim.mn/a/2025/02/28/about-us/tsv?53ee541c5004bdf3163a7ae68b2b4dd0

Эрдэнэчимэг.Р. (2025 оны 02 13). *Их Британийн талтай хамтран чухал ашигт малтмалын геологийн зураглал, судалгаа хийнэ.* Монголын мэдээ: https://montsame.mn/mn/read/361931

ENERGY GEOPOLITICAL SHIFTS AND MONGOLIA (THE CASE OF CRITICAL MINERALS)

Abstract: In recent years, geopolitical competition for strategic minerals, such as uranium and essential minerals, which are the basic raw materials and resources for energy security, technological progress, and economic development, has intensified, pushing the process of international relations towards major changes. In addition, global processes such as the global energy transition, the competition for resources among great powers, and the global trade war have created the conditions for a new energy order. Not only the global energy transition, but also the 4th industrial revolution and the future of the defense industry depend on these strategic resources, countries are naturally drawn into competition for the possession of essential minerals and uranium reserves and control of supply chains.

In particular, the open and hidden confrontation between the United States and China over essential minerals has brought new challenges to the geo-energy policy and diplomatic relations of the region, especially Mongolia. This provides us with the opportunity to develop a scenario for cooperation based on key minerals based on the competition of these players for strategic resources, and to implement our foreign policy and national security concepts. In this paper, we aim to conduct a documentary analysis to consider the geopolitical dynamics related to energy resources and their impact on Mongolia, evaluate the interdependences and impacts of related factors from a holistic perspective, and then propose our own scenario for determining the direction of foreign policy and cooperation based on Mongolia's critical mineral resources.

Key words: energy transition, critical mineral supply chains, geopolitical competition, three-level game